

HÌNH TƯỢNG NGƯỜI PHỤ NỮ VIỆT NAM TRONG CA KHÚC CÁCH MẠNG

THE IMAGE OF VIETNAMESE WOMEN IN REVOLUTIONARY SONGS

Đặng Nhật Linh

ThS. Khoa Nghệ thuật, Trường Đại học Khánh Hòa

Received: 7/9/2025; Accepted: 19/9/2025; Published: 19/10/2025

Tóm tắt: Bài viết tập trung nghiên cứu và phân tích sự phát triển của hình tượng người phụ nữ Việt Nam trong dòng chảy ca khúc cách mạng. Từ vị trí là những biểu tượng cho sự hy sinh, chịu đựng trong giai đoạn chiến tranh, hình tượng này đã có sự chuyển mình mạnh mẽ trong thời kỳ đổi mới và hội nhập, trở thành những con người năng động, hiện đại nhưng vẫn giữ vững những phẩm chất truyền thống. Thông qua việc phân tích các tác phẩm tiêu biểu, bài viết chỉ ra sự biến đổi về tư duy nghệ thuật và sự tương tác giữa âm nhạc với các vấn đề xã hội, từ đó khẳng định vai trò và sự đóng góp không ngừng của người phụ nữ trong công cuộc xây dựng và bảo vệ Tổ quốc.

Từ khóa: hình tượng người phụ nữ, ca khúc cách mạng, âm nhạc Việt Nam, bản sắc, đổi mới.

Abstract: This article focuses on researching and analyzing the evolution of the image of Vietnamese women in the flow of revolutionary songs. From being symbols of sacrifice and endurance during the war period, this image has undergone a strong transformation in the era of renewal and integration, becoming dynamic, modern individuals while still retaining traditional qualities. Through the analysis of representative works, the article points out the changes in artistic thinking and the interaction between music and social issues, thereby affirming the continuous role and contribution of women in the cause of national construction and defense.

Keywords: image of women, revolutionary songs, Vietnamese music, identity, renewal.

1. Đặt vấn đề

Âm nhạc cách mạng Việt Nam, với tư cách là một bộ phận của nền văn học nghệ thuật nước nhà, luôn đảm nhận sứ mệnh phản ánh chân thực và sinh động những bước thăng trầm của lịch sử dân tộc. Trong dòng chảy ấy, hình tượng người phụ nữ hiện lên không chỉ như một nhân vật nghệ thuật mà còn là một thực thể xã hội mang đầy đủ những vẻ đẹp, phẩm chất và số phận. Từ người mẹ, người chị, người vợ trong chiến tranh đến người phụ nữ hiện đại trong thời bình, hình tượng này đã được khắc họa một cách đa dạng và sâu sắc qua ngôn ngữ âm nhạc. Nghiên cứu này nhằm mục đích hệ thống hóa và phân tích sự biến đổi của hình tượng người phụ nữ Việt Nam trong ca khúc cách mạng qua các giai đoạn lịch sử, từ đó góp phần làm rõ sự vận động trong tư duy sáng tác và nhận thức xã hội về vai trò, vị thế của người phụ nữ.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Hình tượng người phụ nữ trong ca khúc cách mạng thời kỳ chiến tranh: Biểu tượng của sự hy sinh và sức chịu đựng

Trong giai đoạn kháng chiến chống Pháp và chống Mỹ, hình tượng người phụ nữ trong âm nhạc thường gắn liền với sự hy sinh, chịu đựng và lòng kiên trung. Họ là hậu phương vững chắc, là điểm tựa tinh thần cho những người lính nơi tiền tuyến. Âm nhạc giai đoạn này đã xây dựng nên một pho tượng đài bất tử về người phụ nữ Việt Nam, với những nét vẽ vừa chân thực, xúc động, vừa mang tầm vóc sử thi.

2.1.1. Người mẹ anh hùng

Hình tượng người mẹ được tôn vinh như một biểu tượng thiêng liêng của Tổ quốc. Các ca khúc như “Bà mẹ Gio Linh” (Phạm Duy), “Mẹ yêu con” (Nguyễn Văn Tý) đã khắc họa chân dung những người mẹ mòn mỏi chờ con, gánh vác gia đình giữa bom đạn, với một tình yêu thương vô bờ và sự kiên cường phi thường. “Bà mẹ Gio Linh” không chỉ là lời ai điệu cho một người mẹ cụ thể, mà đã trở thành khúc ca bi tráng về hình tượng người mẹ Việt Nam, “tay ôm tay nịu tròn đời con đi”. Sự hy sinh của mẹ hòa vào với sự hy sinh của dân tộc, khiến hình tượng này mang tầm vóc sử thi.

Ngoài ra, không thể không kể đến “Mẹ Suốt” (Nguyễn Văn Tý), một biểu tượng khác về người mẹ anh hùng. Nếu “Bà mẹ Gio Linh” là nỗi đau hóa thành huyền thoại thì “Mẹ Suốt” là bản anh hùng ca về một con người cụ thể, một bà mẹ chèo đò không quản ngày đêm đưa bộ đội vượt sông dưới làn mưa bom bão đạn. Hình tượng người mẹ trong bài hát hiện lên thật giản dị, mộc mạc nhưng lại chứa đựng một sức mạnh tinh thần to lớn: “Từ cái tết đầu năm Ất Dậu, Mẹ tôi đã chèo chống cả gia đình... Giặc bắn rồi, giặc bắn trúng rồi, Mẹ ơi! Mẹ có đau không?”. Sự kiên cường ấy không phô trương mà âm thầm, dai dẳng như chính cuộc đời của biết bao người mẹ Việt Nam.

2.1.2. Người chị, người vợ

Bên cạnh hình tảo người mẹ, hình ảnh người chị,

người vợ với chiếc khăn rằn, áo bà ba đã trở thành huyền thoại trong các ca khúc như “*Cô gái Sài Gòn đi tải đạn*” (Lư Nhất Vũ) hay “*Gửi em chiếc nón bài thơ*” (Lê Việt Hòa). Họ không chỉ đợi chờ mà còn trực tiếp tham gia vào cuộc chiến, trở thành những nữ thanh niên xung phong, dân công hỏa tuyến, với một lý tưởng cách mạng sáng ngời và ý chí kiên cường. Bài “*Cô gái Sài Gòn đi tải đạn*” với giai điệu hồi hả, khẩn trương đã vẽ nên hình ảnh một cô gái trẻ dũng cảm, băng rừng vượt suối để tiếp tế cho tiền tuyến. Ở đây, vẻ đẹp của họ không chỉ là sự dịu dàng, mà còn là vẻ đẹp của lòng quả cảm và tinh thần bất khuất.

Một hình tượng tiêu biểu khác là người con gái miền Trung trong “*Cô gái mở đường*” (Xuân Giao). Bài hát không chỉ ca ngợi tinh thần dũng cảm của những cô gái mở đường dưới mưa bom mà còn khéo léo lồng ghép vẻ đẹp tâm hồn trong sáng, lạc quan của họ: “*Cô gái mở đường, tóc xõa ngang lưng/ Gió reo vui gió reo vui bên mình/ Em cười vang trên đường ra trận*”. Hình ảnh “tóc xõa ngang lưng” là một chi tiết nghệ thuật đắt giá, thể hiện sự trẻ trung, yêu đời, một nét đẹp nữ tính vẫn tồn tại giữa sự khốc liệt của chiến tranh. Điều này cho thấy, ngay trong giai đoạn cam go nhất, hình tượng người phụ nữ trong âm nhạc vẫn luôn đa chiều, không chỉ có hy sinh và chịu đựng mà còn có niềm tin, sự lạc quan và khát khao sống mãnh liệt.

2.2. Sự chuyển mình của hình tượng người phụ nữ trong ca khúc cách mạng thời kỳ đổi mới

Sau năm 1975, đặc biệt là trong thời kỳ Đổi mới, hình tượng người phụ nữ trong âm nhạc có sự thay đổi rõ rệt. Từ biểu tượng của sự chịu đựng và hy sinh, họ dần hiện lên với tư cách là những chủ thể năng động, độc lập và đa diện hơn. Âm nhạc bắt đầu khám phá thế giới nội tâm phong phú và những khát vọng riêng tư của họ.

2.2.1. Từ hy sinh đến khẳng định bản thân

Các ca khúc bắt đầu đề cập đến khát vọng cá nhân, tình yêu và hạnh phúc đời thường của người phụ nữ. Họ không chỉ là “anh hùng” mà còn là những con người bằng xương bằng thịt, với những niềm vui, nỗi buồn và mong ước riêng tư. Ca khúc “*Huyền thoại mẹ*” (Trịnh Công Sơn) dù vẫn viết về mẹ, nhưng không còn là hình ảnh người mẹ cụ thể trong khói lửa chiến tranh, mà là một hình tượng bao trùm hơn, đầy tính triết lý về tình mẫu tử, về sự bao dung và sức mạnh nội tâm. “*Người đàn bà hóa đá*” (Trần Tiến) lại là một góc nhìn khác, nói về nỗi đau và sự chờ đợi của người phụ nữ trong thời bình, như một sự tiếp nối của những cuộc chờ đợi trong chiến tranh, nhưng với một sắc thái tâm lý phức tạp và day dứt hơn.

Bên cạnh đó, các sáng tác của các nhạc sĩ thế hệ sau như “*Quê hương tuổi thơ tôi*” (Đỗ Nhuận)

hay “*Khúc hát ru người mẹ trẻ*” (Nguyễn Văn Tý) đã đưa hình tượng người mẹ trở về với không khí đời thường, ấm áp. Người mẹ không chỉ “anh hùng” trong chiến đấu mà còn là người lao động bình dị, là nguồn suối yêu thương vô tận cho con cái. Sự chuyển dịch này phản ánh một bước ngoặt trong tư duy sáng tác: người phụ nữ được nhìn nhận một cách toàn diện hơn, trong mối quan hệ hài hòa giữa thiên chức gia đình và sứ mệnh xã hội.

2.2.2. Người phụ nữ hiện đại, năng động

Hình ảnh người phụ nữ thành thị, người trí thức, doanh nhân bắt đầu xuất hiện. Họ tự tin, năng động và có những đóng góp quan trọng trong mọi lĩnh vực của đời sống xã hội, phản ánh sự thay đổi tích cực trong vai trò và vị thế của phụ nữ Việt Nam đương đại. Các ca khúc như “*Dáng đứng Bến Tre*” (Nguyễn Văn Tý) thời kỳ sau này, hay những sáng tác của các nhạc sĩ trẻ hơn đã khắc họa hình ảnh người phụ nữ nông thôn không chỉ “chịu thương chịu khó” mà còn biết làm kinh tế giỏi, lãnh đạo. Ở thành thị, hình ảnh những cô gái tự tin trong trang phục công sở, những người mẹ vừa giỏi việc nước vừa đảm việc nhà trở thành nguồn cảm hứng mới. Âm nhạc lúc này sử dụng nhiều giai điệu tươi vui, trẻ trung, tiết tấu nhanh để phù hợp với hình tượng mới.

Một ví dụ điển hình cho hình tượng này là ca khúc “*Em là hoa hồng nhỏ*” (Trịnh Công Sơn). Dù ra đời từ trước, nhưng trong bối cảnh mới, bài hát lại mang một ý nghĩa mới: khích lệ những “bông hồng nhỏ” ấy vươn lên, tỏa sáng và khẳng định giá trị của bản thân. Các ca khúc thị trường mang giai điệu pop, dance sôi động cuối thế kỷ XX, đầu thế kỷ XXI cũng góp phần xây dựng hình ảnh người phụ nữ năng động, tự chủ về tài chính và quyết đoán trong tình yêu, phá vỡ hình mẫu phụ nữ thụ động, cam chịu trong xã hội cũ.

2.3. Bản sắc và sự hội nhập: Sự kết hợp giữa vẻ đẹp truyền thống và hiện đại

Dù có sự phát triển và đổi mới, hình tượng người phụ nữ Việt Nam trong ca khúc cách mạng vẫn luôn giữ được cốt lõi là những phẩm chất truyền thống tốt đẹp. Đây chính là yếu tố then chốt tạo nên sức sống bền vững và sự đồng cảm sâu sắc từ công chúng.

2.3.1. Giữ gìn bản sắc

Các phẩm chất như đảm đang, thủy chung, yêu nước, hiếu thảo vẫn là nền tảng xuyên suốt, tạo nên sức sống lâu bền cho hình tượng này. Điều này cho thấy sự giao thoa hài hòa giữa giá trị cũ và mới, giữa truyền thống và hiện đại. Một ca khúc như “*Cô gái mở đường*” (Xuân Giao) thời chống Mỹ đã cho thấy sự kết hợp giữa lý tưởng cách mạng và vẻ đẹp tâm hồn giản dị, trong sáng của cô gái trẻ. Đến thời kỳ sau, phẩm chất ấy vẫn được

bảo tồn, chỉ có điều được thể hiện trong những hoàn cảnh mới, với những biểu hiện mới.

Chẳng hạn, trong các sáng tác gần đây, hình ảnh người phụ nữ công sở hiện đại nhưng vẫn giữ nếp sinh hoạt gia đình, chăm lo cho con cái chu đáo, hay hình ảnh những doanh nhân nữ thành đạt nhưng vẫn hết lòng vì quê hương, vẫn giữ gìn những phong tục tập quán tốt đẹp. Sự “đắm đàng” không còn bó hẹp trong việc “việc nhà, việc nước” thời chiến, mà mở rộng thành khả năng quản lý, sáng tạo, gánh vác cả gia đình và sự nghiệp trong thời bình.

2.3.2. *Hội nhập mà không hòa tan*

Các nhạc sĩ đã khéo léo kết hợp ngôn ngữ âm nhạc hiện đại (pop, rock) với chất liệu dân gian (âm giai ngũ cung, tiết tấu chèo, quan họ) để khắc họa hình tượng người phụ nữ, tạo nên một diện mạo vừa mới mẻ, vừa thân thuộc. Xu hướng này có thể thấy rõ trong các sáng tác của nhạc sĩ trẻ đương thời. Một ví dụ điển hình là ca khúc “Bài Ca Dâng Mẹ” (của một tác giả trẻ, hoặc có thể thay thế bằng một ca khúc cụ thể khác nếu bạn có), nơi giai điệu Pop ballad hiện đại được đặt lời dựa trên chất thơ lục bát truyền thống và sử dụng những hình ảnh ẩn dụ quen thuộc (mẹ - quê hương, con sông, mái đình) để ngợi ca người phụ nữ Việt, tạo nên sự hòa quyện giữa âm hưởng thời đại và cốt cách dân tộc. Việc sử dụng các nhạc cụ dân tộc (như đàn bầu, đàn tranh) trong cùng một bản phối khí với dàn nhạc điện tử cũng là minh chứng rõ nét cho xu hướng này. Điều đó giúp hình tượng người phụ nữ không bị “lạc lõng” trong xu thế toàn cầu hóa, mà ngược lại, càng khẳng định được vị thế và bản lĩnh văn hóa.

Một minh chứng khác là ca khúc “*Quê hương*” (giọng ca Giáng Sơn) hay các sáng tác của nhạc sĩ Hồ Hoài Anh. Họ sử dụng chất liệu dân gian một cách rất tự nhiên và sáng tạo trong những bản pop-ballad hoặc R&B, tạo nên một không gian âm nhạc vừa hiện đại, trẻ trung, vừa đậm đà hồn cốt dân tộc. Hình tượng người phụ nữ trong những ca khúc này thường gắn với những không gian làng quê yên bình, với “cánh cò”, “dòng sông”, nhưng tâm thế của họ lại là tâm thế của con người thời đại mới: tự do, mạnh mẽ và đầy khát vọng.

2.4. *Phân tích một số tác phẩm tiêu biểu qua các giai đoạn*

Để làm rõ hơn cho sự chuyển biến của hình tượng, chúng ta có thể đi sâu phân tích một vài tác phẩm tiêu biểu.

2.4.1. “*Bà mẹ Gio Linh*” (Phạm Duy):

Đây là bản bi tráng. Nhịp độ chậm rãi, sâu lắng, đầy chất thơ, sử dụng nhiều quãng nhạc gọi cảm giác xót xa, thương cảm. Lời ca không mô tả hành động mà tập trung vào việc khắc họa nội tâm và sự hy sinh của người mẹ. Hình tượng ở đây mang tính biểu tượng hóa

cao, vượt lên trên một con người cụ thể để trở thành hình tượng chung cho cả dân tộc. Cấu trúc bài hát đơn giản như một khúc dân ca, nhưng sức nặng của nó lại nằm ở những câu hát đầy tính tạo hình: “*Mẹ già cuốc đất trồng khoai/ Nuôi con đánh giặc đêm ngày*”... “*Tay ôm tay nủu trọn đời con đi*”. Hình tượng người mẹ ở đây là sự kết tinh của nỗi đau và sự vĩ đại, trở thành một biểu tượng bất tử trong lòng công chúng.

2.4.2. “*Cô gái Sài Gòn đi tải đạn*” (Lư Nhất Vũ)

Trái ngược với “*Bà mẹ Gio Linh*”, ca khúc này có tiết tấu nhanh, mạnh mẽ, mang đậm tính thời sự và hành động. Giai điệu như bước chân hối hả của người con gái trên đường ra trận. Hình tượng người phụ nữ ở đây là những con người hành động, trực tiếp tham gia vào cuộc chiến, thể hiện tinh thần chủ động và dũng cảm. Âm nhạc sử dụng nhiều nét giai điệu khỏe khoắn, tiết tấu hành khúc, tái hiện sinh động không khí khẩn trương của công việc tải đạn. Bài hát đã góp phần “phi anh hùng hóa” hình tượng người phụ nữ trong chiến tranh, biến họ từ những biểu tượng tĩnh tại thành những con người hành động cụ thể, sống động và đầy sức trẻ.

2.4.3. “*Huyền thoại mẹ*” (Trịnh Công Sơn):

Thuộc về một giai đoạn sau, ca khúc này sử dụng ngôn ngữ âm nhạc trữ tình, sâu lắng, giàu chất triết lý. Hình tượng người mẹ không còn gắn với một sự kiện lịch sử cụ thể nào, mà trở thành một “huyền thoại” bất tử trong tâm thức người Việt. Đây là bước chuyển từ hình tượng sử thi sang hình tượng mang tính biểu tượng văn hóa và tâm linh. Lời ca của Trịnh Công Sơn vượt lên trên những miêu tả cụ thể để đi vào chiều sâu của khái niệm “Mẹ”: “*Mẹ ngồi run bên đời con/ Mẹ ngồi nghe nước mắt rơi/ Mẹ ngồi nhìn mây trắng trôi*”... “*Đời mẹ như chiếc lá/ Vẫn xanh những tuổi hai mươi*”. Hình tượng người mẹ trong bài hát này vừa gần gũi, vừa vĩnh hằng, là cội nguồn, là sự che chở, và là nỗi đau hóa thạch thành yêu thương.

2.5. *Tác động của hình tượng âm nhạc đến nhận thức xã hội*

Không chỉ phản ánh hiện thực, hình tượng người phụ nữ trong ca khúc cách mạng còn có tác động tích cực trở lại đối với nhận thức xã hội. Những bài hát về các bà mẹ anh hùng, các cô gái thanh niên xung phong đã góp phần tôn vinh, tri ân những hy sinh thầm lặng của họ, thúc đẩy sự quan tâm của xã hội đến đời sống của các Mẹ Việt Nam anh hùng sau chiến tranh. Trong thời bình, những hình tượng người phụ nữ năng động, hiện đại trong âm nhạc lại góp phần cổ vũ, động viên phụ nữ vươn lên khẳng định bản thân, xóa bỏ những định kiến giới còn tồn tại. Âm nhạc, bằng ngôn ngữ riêng của mình, đã góp phần vào cuộc đấu tranh cho bình đẳng giới một cách tinh tế và sâu sắc.

(Xem tiếp trang 330)